

İfade Özgürlüğü: Bir İnsan Hakkı

Nasuh Buğra KARADAĞ*

* Avukat, Ankara Barosu. nasuhbugrakaradag@gmail.com.
ORCID: 0009-0000-4073-8155.

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ: BİR İNSAN HAKKI

ÖZ

Küreselleşme, devletlerin kültürel kimliklerinin, sınırlarının ve insan haklarının ötesine geçmesiyle yoğun bir şekilde çatışmaya girmiştir. Özellikle insan haklarının, kültürel çatışmaların ve sınırların ötesinde geçerli olması çok önemlidir. Bir insan hakkı ve adil bir dünya için bir gereklilik olan ifade özgürlüğü, insanların toplu olarak yaşamlarını sürdürmeleri, kültürlerine bağlı olarak herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamaları, insanların yaşamlarını, düşüncelerini ve inanışlarını serbestçe ifade etme hakkıdır. İfade özgürlüğü, insanların kimliklerini ve özgürlüklerini ifade etme hakkının önemli bir bileşenidir. Ancak, bu hak, çoğu zaman devletler tarafından sınırlandırılmaktadır. Bu makalede, insan için ifade özgürlüğünün ne kadar önemli olduğunu ve ifade özgürlüğünün tanımını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz. İfade özgürlüğünün neden bir insan hakkı olduğunu, hangi yasal ve uluslararası belgelerle korunduğunu ve hangi sınırlamaların getirilebileceğini tartışacağız. Ayrıca, ifade özgürlüğünün toplumun gelişimi ve demokrasinin işleyişi üzerindeki etkilerini de değerlendireceğiz.

Anahtar kelimeler:

özgürlük

ifade özgürlüğü

insan hakları

basın özgürlüğü

medya özgürlüğü

FREEDOM OF EXPRESSION: A HUMAN RIGHT

ABSTRACT

Globalization has come into intense conflict as states go beyond their cultural identities, borders and human rights. It is especially important that human rights apply across cultural conflicts and borders. Freedom of expression, which is a human right and a necessity for a just world, is the right of people to live their lives collectively, not to be exposed to any discrimination based on their culture, and to freely express their lives, thoughts and beliefs. Freedom of expression is an important component of people's right to express their identity and freedom. However, this right is often limited by states. In this article, we will examine in more detail how important freedom of expression is for human beings and the definition of freedom of expression. We will discuss why freedom of expression is a human right, what legal and international instruments it is protected by, and what limitations can be imposed. We will also evaluate the effects of freedom of expression on the development of society and the functioning of democracy.

Keywords:

freedom

freedom of expression

human rights

freedom of press

freedom of media

GİRİŞ

İfade özgürlüğü, insanın en temel haklarından biri olarak kabul edilirken, bu kavramın, “ifade” ve “özgürlük” kavramlarının birleşimiyle oluştuğu ileri sürülmüştür. Bu kabule göre de bunun bir sonucu olarak “ifade özgürlüğü” kavramının anlaşılması için öncelikle onu meydana getiren “ifade” ve “özgürlük” kavramlarının irdelenmesi gerekmektedir.^[1] Buna ek olarak ifade, özgürlük ve ifade özgürlüğü kavramları, insan hakları ve toplumun işleyişi üzerinde önemli etkilere sahip temel terimler olmakla beraber, bu terimler genellikle karmaşık ve çok yönlüdür.

İfade, bir bireyin kendi duygu, düşünce, inanç ve fikirlerini ifade etme eylemi olmakla beraber sözel olarak dile getirilen bir görüş olabileceği gibi yazılı veya görsel biçimlerde de var olabilir. Evrimsel olarak, insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden olan “ifade etme” yeteneğinin, düşünme yetisinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir.^[2] Bununla beraber bazen insanın sessizliği bile düşüncelerinin yansıması olarak değerlendirilebilir ve hukukun ilgi ve düzenleme alanına dahil edilebilir. Yani insan, sözlü veya yazılı açıklama yapmadan, belirli konulardaki düşüncelerinin bir kısmını dış dünyaya aktarabilir ve ifade etme kavramı bu tür tutumları da içerir.^[3]

İfade, düşüncelerin ve duyguların ifade edilmesinin önemli bir yolu olarak kabul edilir ve insanların kendilerini ifade etme ve diğer insanlarla etkileşimde bulunma yeteneklerini de kapsar. Özgürlük kavramı ise doktrinsel açıdan çok çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve anlaşılmış olmakla beraber^[4] bir şeyi yapma veya yapmama, belirli bir şekilde davranma veya davranmama yetkisi olarak tanımlanabilir.^[5] Aynı şekilde, bireyin başkalarının etkisi olmadan

[1] Hasan Duran, “İfade Özgürlüğü ve Türkiye,” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14 (2006): 58.

[2] Robert Trager ve Donna L. Dickerson, *21. Yüzyıl'da İfade Hürriyeti*, çev. A. Nuri Yurdusev (Ankara: Liberte Topluluğu, 2003), 16.

[3] Adnan Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 11.

[4] Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2022), 63.

[5] İbrahim Ö. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, (Diyarbakır: DÜHF Yayınları, 1989), 14.

kendi inisiyatifıyla kendi yaşamını şekillendirebilmesi ve sahip olduğu hakları kullanabilmesi anlamına gelir.^[6]

Bu tanımlamalardan hareketle özgürlük kavramını şu şekilde açıklayabiliriz: Özgürlük, bireyin içsel dünyasında başlayan, dışsal sınırlamalardan bağımsız bir şekilde kendi düşüncelerini, inançlarını ve değerlerini özgürce kabul etme ve ifade etme yetkisi olarak tanımlanır. Bu, bireyin düşünsel bağımsızlığını koruma hakkını içerir. İnsanlar, özgürlükleri sayesinde kendi değerlerini tanıma ve geliştirme özgürlüğüne sahiptirler. Özgürlük, aynı zamanda bireyin seçtiği yaşam tarzını, inanç sistemini ve değerleri uygulama hakkını içerir.

Özgürlük kavramının maddi içeriğinin de bir insanın eyleminden türetilir olduğundan hareketle de özgürlük kavramının, temelde bir insanın faaliyetine dayandığı ileri sürülmektedir.^[7] Bu bakımdan ifade kavramında olduğu gibi özgürlük kavramında insanlara özgülendiğini ve bu bakımdan benzer olduklarını görmekteyiz.

Bir çıkarım olarak ifade, insanların düşüncelerini, duygularını ve fikirlerini ifade etme eylemini simgelerken, özgürlük ise bireylerin bağımsızlık ve kendi kararlarını alma yetenekleriyle ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında ifade özgürlüğü de bu iki temel kavramın birleştiği oraya çıktığı söylenebilir. Ancak ifade kavramı ile de günlük kullanımında bir yandan iletişim ima edilirken, diğer yandan bireyin içsel duygularının ifadesi ima edilebilir.^[8] İfade etme, bir kişinin düşüncelerini, hislerini veya fikirlerini iletişimin unsurlarını kapsamaksızın açık bir biçimde ifade etmeyi de kapsamaktadır.^[9] Ayrıca ifade, kişinin kendini ifade etme özgürlüğünün ta kendisidir ve bu ifade, kişisel kimlik ve özgürlüklerin bir yansımasıdır. Buradan da ifade kavramında esas olanın ifadenin serbest bir düşünce açıklaması eylemi olduğu da ileri sürülmekle beraber ifade kavramının aslında ifade özgürlüğünü de kapsayan bir kavram olduğunu ileri sürmek de mümkündür. Buna ek olarak ifade,

[6] Duran, "İfade Özgürlüğü," 60.

[7] Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, 63.

[8] Frederick Schauer, *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*, çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2002), 74.

[9] T. Ayhan Beydoğan, *Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti*, (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 11.

teorik olarak sınırsız olabilirken özgürlük sınırsız değildir. Başka bir ifadeyle, her birey, kendi özgürlük sahasında bağımsızdır; ancak, bir kişinin özgürlük sahası, diğer bir kişinin özgürlüğünün başladığı noktada sınırlanabilir.^[10]

Bu sınırlama, toplumsal düzeyde bireylerin bir arada yaşadığı toplumun ihtiyaçları ve değerleri doğrultusunda belirlenir. Özgürlüğün sınırları, bireyler arasındaki dengeyi koruma ve toplumsal düzeni sağlama amacını taşır. Dolayısıyla, özgürlük sadece bireyin kendi alanında değil, aynı zamanda diğer insanların özgürlüğünün başladığı noktada da sınırlanabilir. Bu sınırlama, bireylerin bir arada yaşama yeteneğini güçlendiren ve demokratik toplumların işleyişini destekleyen temel bir ilkeyi temsil eder.

Çalışmamızın sonraki bölümlerinde de açıkça göreceğiniz üzere, ifade özgürlüğü, sınırlanabilir bir hak olmakla beraber, aslında sınırlandırılabilen şeyin ifade değil özgürlük olduğunu da söyleyebiliriz. Bu nedenle, ifade özgürlüğünü, ifade kavramının sadece bir uzantısı olmaktan çok, ifade ve özgürlük kavramlarının birleşimi olarak düşünmek daha uygun olacaktır. Benzer şekilde düşünme eylemi de insanın içsel zihinsel dünyasında gerçekleşen bir olgudur ve bu doğası gereği sınırlandırılmaz ve kontrol altına alınamaz.^[11]

İster ifade ve özgürlük kavramlarının birleşiminden doğan bir hak olarak kabul edelim, ister sadece ifade kavramının bile başlı başına ifade özgürlüğünü içerdiğini düşünelim, sonuç değişmeyecektir: İfade özgürlüğü, insanlık için son derece değerli ve doğal bir haktır. Bu kavram, bireylerin düşünce, fikir ve duygularını serbestçe ifade etme hakkını içerir ve demokratik toplumların temel taşıdır. Bu hak, farklı düşünce ve inançların serbestçe ifade edilmesine izin verir, bu da toplumların gelişimi ile doğrudan ilişkili olduğu gibi birçok özgürlüğün de temelini oluşturur. Bu nedenle, ifade özgürlüğü, toplumların ilerlemesi, çeşitliliği kutlaması ve demokrasinin temel taşı olarak kabul edilmelidir. İfade özgürlüğü olmadan, toplumlar zenginliklerini yitirir ve ilerlemeleri durur. İşte bu yüzden ifade özgürlüğü, insanlık için vazgeçilmez bir değere sahip olmakla beraber insan hakları alanında da önemli bir olgudur.

[10] Beydoğan, *Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti*, 14.

[11] Erdoğan Teziç, "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü," *Anayasa Yargısı* 7, (1990): 32.

Elbette terimlerin kullanımında belirli ince ayrıntılar olabilir; ancak genel olarak, ulusal ve uluslararası insan hakları hukuku sistemlerinde, ifade özgürlüğü kavramı, düşüncelerin açıklanması, paylaşılması ve yayılmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, “düşünce” kelimesinin yerine “kanaat”, “fikir”, “görüş”, “haber” veya “bilgi” gibi terimlerin kullanılmasıyla ilgili genel bir anlayış bulunmaktadır ve bu konuda önemli bir tartışma mevcut değildir.^[12]

I. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GENEL KAPSAMI

İfade özgürlüğü, insanların sahip oldukları düşünceleri, fikirleri ve görüşleri özgürce ifade etme hakkını kapsayan, doğal ve evrensel bir hak olarak kabul edilmesiyle beraber bireylerin düşüncelerini ve görüşlerini özgürce ifade etme hakkını yansıtır. Bu özgürlük, basın özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü ve sanatsal ifade özgürlüğünü içerir. İfade özgürlüğü, demokratik toplumların temel bir ilkesi olup, farklı görüşlerin serbestçe ifade edilmesine, toplumsal değişimin teşvik edilmesine ve politik tartışmaların sürdürülmesine olanak tanır. İnsanın kendini gerçekleştirme ve topluma katkıda bulunması için düşünce ve ifade özgürlüğüne ihtiyacı vardır. Bu nedenle, ifade özgürlüğü demokratik bir toplumun temel değerlerinden biridir. İfade özgürlüğü, sadece kendi düşüncelerimizi dile getirme hakkını değil, aynı zamanda başkalarının görüşlerini anlama ve açık bir şekilde tartışma fırsatını içerir. Bu, farklı görüşlerin zengin bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar. Aynı zamanda bilgiye erişim ve paylaşım hakkını içerir. Bu hak, insanların zihinsel olarak gelişmelerine olanak tanır. Her bireyin kendine özgü bir bakış açısı olduğu bir ortamda, diğerlerinin fikirlerini ve değerlerini açıkça tartışmaya açık olmak, insanlar arasındaki farklılıkları anlamalarına ve kabul etmelerine yardımcı olan önemli bir insanî erdemdir. Bu tür olumlu tartışma ortamları, insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirir ve insanların birbirlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olur.

İfade özgürlüğü, uluslararası insan hakları hükümleri açısından önemli bir haktır. Özgürlüklerin hakim ve kalıcı olması; insanların kimliklerini korumaları; kültürlerinin korunması ve geliştirilmesi; demokrasinin varlığının sürdürülmesi için en temel hak olarak kabul edilmektedir. Bir ülkedeki insanların, düşüncelerini, görüşlerini ve özgür fikirlerini serbestçe ifade

[12] Erkan Duymaz, “İfade Özgürlüğünün Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Korunması Üzerine Bir İnceleme,” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 17, no. 2 (2013): 1368

etmesi, kendilerini insanlar olarak ifade etmelerini ve özgürce konuşmalarını sağlar. Böylece insanların, düşüncelerini serbestçe ifade etme özgürlükleri, halkın kendi yönetimleri üzerinde daha aktif ve özgür bir şekilde etkide bulunmalarını sağlayan, özellikle demokratik ve özgür toplumlarda büyük önem taşımaktadır.

İfade özgürlüğü, her bireyin düşüncelerini, kanaatlerini ve değerlerini, isteği ve taleplerini serbestçe paylaşabileceği, anlatabileceği özgür bir ortamı simgeler. İfade özgürlüğü, insanların fikirlerini ve kanaatlerini rahatlıkla paylaşabilecekleri, etkileşime girebilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri ölçüde serbestlik olarak anlaşılır. Bu özgürlük ise insanlığın doğasında derinlemesine kök salmış bir gerekliliktir. İnsanlar, varoluşları gereği farklı düşünme kapasitesine sahiptir ve bu çeşitliliği ifade etme arzusu, insan olmanın en temel özelliklerinden biridir. Bu bağlamda ifade özgürlüğü, sadece bir hak olarak değil, aynı zamanda insanlığın bir parçası olarak kutlanmalıdır, çünkü insana özgü bu özellik, sonuçlarından bağımsız olarak savunmayı hak eder.^[13]

Düşüncelerin ve değerlerin serbestçe paylaşılabilirliği, herhangi bir konu hakkında özgürce tartışılabilir ve fikirlerin yahut en azından ifade edilmiş kabul edildiği bir ortam yaratılması, en az “ifade etmek” kadar değerlidir. Gerekeceği kadar ise, ifade özgürlüğü; sadece düşüncelerin özgürce oluşmasına izin vermekle kalmaz, aynı zamanda bu düşüncelerin özgürce duyulmasını da sağlar ve insanların diğer hak ve özgürlüklerinin korunmasına da hizmet eder. Bu kapsamda da düşünce özgürlüğünün de korunması gereken özgürlüklerin başında geldiği ileri sürülmüştür.^[14]

İfade özgürlüğü, modern toplumların temel taşlarından biri olarak kabul edilirken, bu hak, bireylerin düşüncelerini serbestçe ifade etmelerine, bilgiye erişmelerine ve toplumsal meseleler hakkında farklı görüşleri dile getirmelerine olanak tanıyan temel bir insan hakkı olarak ortaya çıkar. Ancak, bu temel hakkın kapsamı, bireysel ve toplumsal etkileri ve sınırları günümüzün karmaşık dünyasında daha ayrıntılı bir inceleme gerektirir. İfade özgürlüğü,

[13] Rick Lawson, “İfade Hürriyetini Güvenceye Almak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim,” içinde Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti, ed. Bekir Berat Özipek (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 2.

[14] Öykü Didem Aydın, *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – I– Amerika Birleşik Devletleri*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004), 47.

tarihsel olarak birçok toplumsal hareketin itici gücü olmuş, demokratik değerlerin teminatı olarak kabul edilmiş ve insan haklarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Ancak, bu önemli hak, eleştirilere ve zorluklara da maruz kalmıştır. İfade özgürlüğünün tanımı kültürler ve ülkeler arasında farklılık göstermekle beraber, bu hakkın evrensel bir boyutu da vardır.

Bu bağlamda, özellikle insan haklarının, kültürel farklılıkların ötesine geçerliliğini sürdürmesi son derece önemlidir. İnsan hakları, tüm insanlar için geçerli olan ve kültürel, sınırların ve politikaların ötesinde yüce bir değeri temsil eder. Bu evrensel değerlerin bir parçası olarak ifade özgürlüğü, insanların toplumsal yaşamlarını sürdürürken, kendi kültürel bağamlarına uygun bir şekilde yaşamalarını sağlar. Bunun nedeni ise ifade özgürlüğünün, insanların kimliklerini ifade etme ve özgürlüklerini savunma hakkının vazgeçilmez bir bileşeni olmasıdır.

II. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KISA TARİHİ

İfade özgürlüğünün tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu kavramın kökeninin çok eski zamanlara dayandığı görülür. Bu özgürlük, insan tarihinin başlangıcından beri insan haklarının bir parçası olarak vardır.

İlkçağda Antik Yunan filozofları tarafından ortaya atılan ifade özgürlüğü fikri, daha sonra Roma İmparatorluğu'nda da benimsenmiştir. Bu dönemde ifade özgürlüğünün sınırlarının, devletin çıkarlarına aykırı olan her tür ifadenin yasaklanmış olduğu gerekçesiyle henüz dar ölçekli olduğu söylenebilir. Ancak Orta çağda ise ifade özgürlüğünün önündeki en büyük engel, kilisenin baskıcı ve dogmatik tutumu olmuştur. Kilise, insanların düşünce ve inanç özgürlüğünü kısıtlamış, farklı görüşleri sapkınlık olarak nitelendirerek cezalandırmıştır. Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte, ifade özgürlüğü fikri yeniden canlanmış ve aydınlanma çağında daha da gelişmiştir. Bu dönemde, insan haklarına dayalı bir toplum düzeni savunulmuş, ifade özgürlüğünün önemi vurgulanmıştır.

Bunlarla beraber ifade özgürlüğü ideali, tarihsel olarak bazı insanların ya da grupların baskısı altında yaşayan diğer insanlara dayanışma ve koruma sağlamak için ortaya çıkmıştır. İfade özgürlüğü söz konusu olduğunda, tarihsel gelişimin önemli bir rol oynadığı açıktır. Bu özgürlüğün tanınmasının tarihsel gelişiminin farklı ülkelerde farklı perspektifleri olmakla

beraber, bu çalışmada ifade özgürlüğünün tarihsel gelişimi hakkında genel bir bakış sunulmuştur.

İfade özgürlüğü, insan haklarının temel ilkelerinden biri olarak görülmekte beraber bu özgürlüğün tarihsel gelişiminin kökeni, antik Yunan devletlerine kadar uzanmaktadır. Antik Yunan devletlerinde, insanların düşüncelerini özgürce ifade etme hakkına sahipti ve hükümetleri tarafından baskı altında tutulmamalarını istiyorlardı. Çoğu zaman, bu ifade özgürlüğünün sınırlarının siyasi güçler tarafından belirlendiği ve kimi zaman siyasi güçler tarafından kısıtlandığı da göz önüne alınmalıdır.

İfade özgürlüğünün tarihsel gelişiminin önemli bir dönüm noktası, 13. yüzyılın başlarında da ilan edilen Magna Carta'dır. Magna Carta, İngiltere'de monarşinin sınırlarını çizdi ve vatandaşların düşüncelerini ifade etme özgürlüğünün korunmasını sağladı. 16. yüzyılda ise, ifade özgürlüğünün en önemli savunucularından biri olan Voltaire, Fransa'da ifade özgürlüğünün tanınmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Hatta bu gelişim, ifade özgürlüğünün 16. yüzyılda Reform döneminin bir ürünü olduğu iddiasını da beraberinde getirmiştir.^[15] Reform hareketinin başlangıcı, orta çağda Katolik kilisesi tarafından kontrol edilen bir toplumun ve inancın, Protestanlığa ve Protestan hareketinin öncülüğünde yer alan daha özgürlükçü ideolojiye geçişini beraberinde getirmiş ve bu hareket, özgür düşünce, tartışma ve muhalefet etmeyi de kapsayan yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu hareket, siyasal ve toplumsal alandaki baskıların azaltılmasını da sağladığı gibi insanların kendi düşüncelerini ifade etme özgürlüğünün temelleri ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda da bu özgürlük, özellikle Avrupa ülkelerinde idari, siyasal ve toplumsal düzenlerin değişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ayrıca, 16. yüzyılda Protestan hareketinin önderleri, kendi inançlarını ifade etme ve benimseme özgürlüğünün temellerini atmada büyük bir rol oynamışlardır. Bu süreç sonucunda, insanlar özgürce düşünme ve konuşma hakkını kazanmışlardır. Dolayısıyla, Reformasyon dönemi, Avrupa toplumlarında ifade özgürlüğünün temellerinin atıldığı ve bu alandaki tarihsel öneme sahip bir dönemi simgeler. İfade özgürlüğü, özellikle Avrupa tarihinin

[15] Mehmet Emin Akgül, "İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gereğiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, no. 1 (2012): 4.

17. yüzyıldan itibaren önem kazanmış ve bu dönemi takip eden 17. ve 18. Yüzyıl batı dünyasında, insan hakları kavramının ortaya çıkmasında temel bir etken olan Aydınlanma Çağı felsefesi, bireysel özgürlüklerin ve insan haklarının vurgulanmasıyla insanlığın ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuştur.^[16]

Aydınlanma dönemi ise insan hakları, özgürlük hareketleri, demokratik değerler ve insanlar arasındaki eşitlik kavramlarını beraberinde getirmiştir.^[17] Başka bir deyişle, reformun öncüleri, insanların düşüncelerini özgürce ifade etme ve inançlarını özgürce benimseme haklarına sahip olduklarını vurgulayarak, toplumda bu bilincin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde, İngiliz filozof John Milton tarafından yazılan *Areopagitica* adlı eserde ifade özgürlüğünün önemini vurgulanması, İngiltere’de ifade özgürlüğünün kabul edilmesinde büyük rol oynamıştır.^[18]

İngiltere’de, 1689 Haklar Bildirisi (Bill of Rights) ile hukuki olarak tanıyan ifade özgürlüğü, kişilerin bilgi, düşünce ve fikirleri üzerinde özgürce hareket etmeye güvence vermesinin yanında bu bildirge ile aynı zamanda inanç özgürlüğü de güvence altına alınmıştır. Bildirgenin kapsamı, kişilerin kutsal kitapları veya inançlarını özgürce okuyabilme, konuşabilme, yazma ve diğer insanlarla paylaşabilme hakkını ve toplumsal olarak bu hakların korunmasını kapsamaktadır. 1689 Haklar Bildirisi, İngiltere’de kişi haklarının daha önce de mevcut olan common law ve Magna Carta’dan etkilenecek hazırlanmıştır. Bu Bildirge, İngiltere’deki devletin, kişilerin haklarının önünde asla engel olamayacağını, herkesin herhangi bir nedenle aralarında kötü muamele görmemelerini ve herkesin özgürce ifade etme hakkına sahip olmalarını güvence altına almıştır. Bu bildirge, evrensel insan haklarının korunmasının odak noktası olmuştur. Bu bildirge ile, ifade özgürlüğünün hukuki olarak güvence altına alınmasının ötesinde, insanların bu haklarını kullanma ve koruma özgürlüğünün de tanınması sağlanmıştır. Bildirge, kişilerin kendilerini özgürce ifade etme hakkına sahip olmalarının yanı sıra, bu haklarının korunmasının önemi üzerinde de durmaktadır. Kişilerin özgürce ifade etme hakkının korunması, demokratik bir toplumda

[16] Morange, Jean, “İfade Hürriyetinin Hukuki Esasları,” çev. Tuğba Ballıgil, *Düşünce Özgürlüğü*, ed. Hayrettin Ökçesiz, (İstanbul: AFA Yayınları, 1998), 87.

[17] Duran, “İfade Özgürlüğü,” 63.

[18] Akgül, “İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci,” 5.

yaşamının ve özgürlüklerin geliştirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, İngiltere’de ve dünyanın diğer bölgelerinde, herkesin inanç özgürlüğüne sahip olmasının güvence altına alınmasını da sağlamaktadır. 1689 Haklar Bildirisi, İngiltere’de günümüze dek devam eden bir gelenek olarak kabul edilmektedir. Bu bildirge, İngiltere’de ifade özgürlüğünün ve inanç özgürlüğünün hukuki olarak güvence altına alınmasının öncüsü olmuştur. Bildirge, insanların ifade özgürlüğünün korunması ve özgürce ifade etme hakkının tanınmasının önemini vurgulamaktadır. Bu özgürlüklerin korunması, demokratik bir toplumda yaşamının ve özgürlüklerin geliştirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Bildirgenin kapsamı, kişilerin kutsal kitapları veya inançlarını özgürce okuyabilme, konuşabilme, yazma ve diğer insanlarla paylaşabilme hakkını ve toplumsal olarak bu hakların korunmasını kapsamaktadır.

1689 yılında İngiltere’de kabul edilen Haklar Bildirisi (Bill of Rights), İngiliz siyasal sisteminde ifade özgürlüğü kavramının önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Bildiride, İngiliz parlamenterlerinin parlamento oturumları sırasında sarf ettikleri sözlerden dolayı uğrayacakları herhangi bir takibat veya sorumluluktan korunmaları öngörülmüştür. Bu, İngiltere’deki ifade özgürlüğü anlayışının bireysel haklar anlayışından ziyade parlamenter bağımsızlığı olarak algılanmasına neden olmuştur.^[19] Haklar Bildirisi’nin yayınlanmasıyla birlikte İngiliz parlamenterleri parlamentodaki oturumlar sırasında güvensiz olarak konuşma özgürlüğü elde etmiştir. Bildiride, parlamenterlerin sözlerinden dolayı kamuya karşı sorumlu olmamaları, muhalif görüşlerini ifade edebilmeleri ve konuşmalarından dolayı hiçbir şekilde cezalandırılmamaları gibi güvenceler sunulmuştur. Bu, parlamenterlerin sözlerinden sorumlu tutulmamalarının ötesinde, parlamento oturumlarının güvenli bir ortamda gerçekleşmesini de sağlamıştır. Haklar Bildirisi’nin İngiliz siyasal sistemindeki ifade özgürlüğünün gelişimine katkısı, İngiliz vatandaşlarının özgürce konuşma ve görüşlerini ifade etme hakkının korunmasına katkıda bulunmuştur. Bildiride, İngiltere’deki ifade özgürlüğünün güvencesi olarak, parlamenterlerin parlamento oturumları sırasında sarf ettikleri sözlerden dolayı uğrayacakları herhangi bir takibat veya sorumluluktan korunmaları öngörülmüştür. İngiltere’de ifade özgürlüğü, 1689 tarihinde yayınlanan Haklar Bildirisi’nin parlamenter bağımsızlığı çerçevesinde tesis edilmesine kadar,

[19] Keith Werhan, *Freedom of Speech: A Reference Guide to the United States Constitution*, (Praeger Publishers, 2004), 1.

siyasal sistemde önemli bir değişim kaydetmiştir. Bildiride öngörülen ifade özgürlüğü kapsamında, İngiliz parlamenterlerinin parlamento oturumları sırasında konuşmalarına karşı herhangi bir cezalandırma riski olmaksızın konuşma özgürlüğüne sahip oldukları görülmüştür.

18. yüzyılda ise, Fransız Devrimi'nde ifade özgürlüğünün güvence altına alınması için "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" ortaya konmuştur. Özellikle John Locke, Voltaire, Montesquieu, Rousseau gibi düşünürler, ifade özgürlüğünün temelini oluşturan fikirleri ortaya atmışlardır. Fransız Devrimi ile birlikte, ifade özgürlüğü ilk kez bir anayasal hak olarak tanınmış ve koruma altına alınmıştır. 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde şöyle denilmiştir: "Herkesin düşünce ve görüşlerini sözlü veya yazılı olarak veya basın yoluyla serbestçe açıklama hakkı vardır. Bu hak, kamu düzeninin korunması için gerekli olan sınırlamalara bağlıdır." Bu bildiri, ifade özgürlüğünün uluslararası alanda kabul edilmesinin de başlangıcı olmuştur. 18. yüzyılın ortalarında, ifade özgürlüğünün korunması konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1791'de Amerika Birleşik Devletleri'nde yürürlüğe giren Anayasa, vatandaşların ifade özgürlüğünün korunmasını sağladı. Bunun yanı sıra, Avrupa'da, Fransa'da, İngiltere'de ve diğer ülkelerde de ifade özgürlüğünün korunması konusunda önemli gelişmeler kaydedildi. Fransız insan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde ifade özgürlüğü, insan haklarının önemli bir parçası olarak tanımlanmıştır. Bu maddenin, insanların serbestçe düşünce ve fikirlerini açıklamalarını özgürce yapmalarına izin vermesini sağlaması nedeniyle özellikle önemlidir. Bu madde, insan haklarının temellere dayalı bir koruma sağlamak için kurulmuştur ve uluslararası hukukta ifade özgürlüğünün önemli bir hakkı olarak kabul edilmiştir. Maddenin, insanların düşünce ve fikirlerini serbestçe açıklamalarının bir hakkı olarak tanınmasını sağlaması, koruyucu yasaların çoğu ülkede mevcut olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Fransız insan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde tanımlanan ifade özgürlüğünün, insan haklarının temel bir parçası olarak kabul edilmesi önemlidir. Ancak, bu hak kullanımı ülkelerin meşru amaçları için gerekli olan ölçüde sınırlandırılmalıdır. Böylece, ifade özgürlüğünün kullanımının özellikle siyasi amaçlarla kısıtlanmaması sağlanmış olur.

19. ve 20. yüzyıllarda ise ifade özgürlüğü, pek çok ülkenin anayasasında yer almış ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Örneğin 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19.

maddesinde şöyle denilmiştir: “Herkesin fikir ve düşünce özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak kanaat özgürlüğünü de kapsar ve kimse kanaatinden dolayı rahatsız edilemez; herkes bilgi ve fikirlerini herhangi bir müdahaleye uğramaksızın, uluslararası sınırlar gözetilmeksizin herhangi bir araçla açıklama ve yayma hakkına sahiptir.” Bu bildiriye imza atan ülkeler, ifade özgürlüğünün evrensel bir insan hakkı olduğunu kabul etmişlerdir.

20. yüzyılda, ifade özgürlüğünün korunmasının önemi daha da artmıştır. 1948’de, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, ifade özgürlüğünün temel haklar arasında yer alması, bu özgürlüğün kabulünün dünya çapında yaygınlaşmasına yol açmış ve ifade özgürlüğünün korunmasının önemini vurgulamıştır. Bildirge, vatandaşların özgürce düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan birçok hukuki hakka sahiptir. Bu dönemde, dünya genelinde ifade özgürlüğünü desteklemek ve korumak amacıyla uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları da önemli bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler, ifade özgürlüğünün sadece bireysel bir hak olarak değil, aynı zamanda demokratik toplumların sağlıklı işleyişi için kritik bir unsur olduğu gerçeğini daha da pekiştirmiştir.

Bu nedenle, ifade özgürlüğünün korunması ve desteklenmesi, sadece bireylerin haklarına saygı duymakla kalmaz, aynı zamanda demokratik değerleri ve insan haklarını yücelten bir toplumun temelini oluşturur. İfade özgürlüğü, her zaman insanlık için önemli bir ilke olmuştur ve bu önem hiç şüphesiz 20. yüzyılda daha da belirgin hale gelmiştir.

Ardından Avrupa Konseyi üyelerinin 4 Kasım 1950 tarihli İnsan Hakları Beyannamesi’nde yer alan hakları korumak için birlikte kararlaştırdıkları metin^[20] olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesinde düzenlenmiş olan ifade özgürlüğü^[21] bu düzenlemeyle hem koruma altına

[20] Avrupa Konseyi’nin bu anlamdaki ilk adımı, Kasım 1950’de Roma’da imzalanan ve 3 Eylül 1953’te yürürlüğe giren “Avrupa İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (AİHS)”dir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 59 madde ve ek protokollerden oluşmaktadır.

[21] “Herkes ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğünü ve kamu otoritelerinin müdahalesi olmaksızın ve sınırlar gözetilmeksizin haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlamalarını engellemez. Bu haklar, demokratik bir toplumda, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın veya başkalarının hak

alınmış hem de sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanmıştır. Günümüzde de 10. madde mevcut sınırlamaların gerekliliği ve kaçınılmazlığı otoriteler tarafından kabul edilen bir durumdur.^[22]

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. Madde ile toplum ve bireylerin çıkarlarının dengelemesini amaçlamaktadır. Bu denge, kamu hizmetlerinin kapsamını ve niteliğini belirleyen kanunlar ile sağlanmaktadır. Ayrıca demokratik toplumun gereklerine uygun olarak, özel kişilerin görev ve sorumlulukları da öngörülmüştür. Bu madde, görev ve sorumlulukların adil bir şekilde belirlenmesini, topluma çeşitli haklar sağlamasını ve toplumun çıkarlarının korunmasını içermektedir. AİHS 10. madde, kamusal çıkarların korunmasını amaçlayan ve özel kişilerin çıkarlarının da korunmasını güvence altına alan bir yaklaşımı öngörmektedir.

İfade özgürlüğü, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde korunan ve çoğu ülkenin kanunları tarafından resmi olarak tanınan bir haktır. Ancak uygulamada, ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel koşulları bu hakkın gerçekleşmesini etkileyebilir. Örneğin, demokratik rejimlerde ifade özgürlüğü daha fazla desteklenirken, otoriter rejimlerde daha fazla baskılanır.

III. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ETKİLERİ

İfade özgürlüğü, bireylerin kendi görüşlerini, inançlarını, duygu ve düşüncelerini başkalarına aktarma hakkıdır. Bu hak hem sözlü hem de yazılı olarak kullanılabilir. İfade özgürlüğü, bireylerin kendilerini geliştirmelerine, farklı fikirlerle tanışmalarına ve toplumsal katılım sağlamalarına olanak verir. Aynı zamanda ifade özgürlüğü, demokrasinin işleyişine katkıda bulunur. Çünkü ifade özgürlüğü sayesinde halkın talep ve beklentileri kamuoyuna yansır ve siyasi karar süreçlerine etki eder. İfade özgürlüğünün etkileri hem bireysel hem de toplumsal düzeyde görülür.

ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan formaliteleri, koşulları, sınırlamaları veya cezaları kapsayan yükümlülükler ve sorumluluklar getirmez.”

[22] Lawson, “İfade Hürriyetini Güvenceye Almak,” 251.

A) İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN BİREYSEL ETKİLERİ

İfade özgürlüğünün bireysel etkileri hem kişisel hem de toplumsal düzeyde önemlidir. Kişisel düzeyde, ifade özgürlüğü bireyin kendini gerçekleştirme, özgüvenini arttırmasına, bilgi ve kültür seviyesini yükseltmesine, eleştirel düşünme ve yaratıcılık becerilerini geliştirmesine katkı sağlar. Toplumsal düzeyde ise, ifade özgürlüğü farklı görüş ve fikirlerin paylaşılmasına, çoğulculuğun ve hoşgörünün artmasına, kamuoyunun oluşmasına, siyasi katılımın ve sivil toplumun güçlenmesine, haksızlıkların ve yolsuzlukların ortaya çıkmasına ve önlenmesine imkan verir.

Özellikle ve öncelikle bireylerin kendilerini ifade etmeleri ve kişiliklerini geliştirmeleri bakımından, bireylerin kendi düşünce, duygu ve inançlarını dile getirebilmeleri ve bunları başkalarıyla paylaşabilmeleri sayesinde gerçekleşir. Böylece bireyler, kendilerini tanıma, anlama ve geliştirme fırsatı bulurlar. Kendilerini ifade edebilen bireyler, özgüvenli, özgür ve yaratıcı olurlar. Ayrıca, kendilerini ifade ederken başkalarının haklarına saygı göstermeyi de öğrenirler.

Bireylerin bilgi edinmeleri ve eğitim seviyelerini yükseltmeleri bakımından, bireylerin farklı kaynaklardan faydalanarak bilgiye erişebilmeleri ve bunu değerlendirebilmeleri sayesinde gerçekleşir. Böylece bireyler, bilimsel, kültürel ve sanatsal gelişmelerden haberdar olur, eleştirel düşünme ve araştırma becerilerini geliştirir, kendi görüşlerini oluşturur ve savunur. Bilgiye ulaşabilen bireyler, eğitilmiş, aydınlanmış ve sorumlu olurlar. Ayrıca, bilgiyi paylaşırken başkalarının görüşlerine de açık olmayı da öğrenirler. Bireylerin farklı görüşlere saygılı olmaları ve hoşgörülü bir tutum sergilemeleri açısından, bireylerin farklı düşünce, duygu ve inançlara sahip olan insanlarla iletişim kurabilmeleri ve bunları anlayabilmeleri sayesinde gerçekleşir. Böylece bireyler, çeşitliliği zenginlik olarak görür, farklılıklara karşı ön yargılı olmaz, çatışma yerine uzlaşır. Farklı görüşlere saygılı olan bireyler, demokratik, barışçıl ve hoşgörülü olurlar. Ayrıca, farklı görüşleri dinlerken başkalarının haklarını da korumayı da öğrenirler.

Önemli bir diğer etki olarak, ifade özgürlüğü, bireyin iç dünyasındaki düşünce ve duygularını toplumla özgürce paylaşma arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu özgürlük, insanın kendi kimliğini ifade etme ve

toplum içinde kabul görmesini sağlar. Ancak, düşüncelerini toplumla paylaşma fırsatı bulamayan kişi, kişisel gerçekleşme ihtiyacını tatmin edemez.^[23]

Bireylerin haklarını savunmaları ve adalet arayışında bulunmaları bakımından ise, bireylerin kendi haklarını ve başkalarının haklarını tanıyabilmeleri ve bunları koruyabilmeleri sayesinde gerçekleşir. Böylece bireyler, hukukun üstünlüğünü benimser, insan haklarına bağlı kalır, haksızlık karşısında sessiz kalmaz, hak arama yollarını kullanır. Haklarını savunan bireyler, adaletli, dürüst ve cesur olurlar. Ayrıca, haklarını savunurken başkalarının haklarına da saygılı olmayı da öğrenirler.

İfade özgürlüğü sadece bir hak değil aynı zamanda bir sorumluluktur. Bireyler ifade özgürlüğünün getirdiği faydalardan yararlanırken aynı zamanda başkalarının da bu haktan yararlanmasına imkan tanımalıdır. Böylece bireysel düzeyde olduğu gibi toplumsal düzeyde de ifade özgürlüğü sağlanabilir.

B) İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TOPLUMSAL ETKİLERİ

İfade özgürlüğünün toplumsal etkileri, özellikle bireyler arasındaki iletişimin etkisini incelerken dikkat çekmektedir. Bireyler arasındaki iletişim, sadece dil kullanarak olmakla kalmayarak, kişisel ilişkilerin de gelişmesine olanak tanır. Bu durum bireyler arasındaki güvenin artmasına sebep olmaktadır. Bireyler arasındaki bu iletişimin arttığı bir ortamda, farklı kültürler arasındaki iletişimin de güçleneceği öngörülmektedir. Güçlü bir iletişim aracı olan ifade özgürlüğü, kültürler arasındaki anlaşmazlıkların azalmasına katkı sağlayacaktır. Toplumsal etkileri açısından incelendiğinde, ifade özgürlüğünün toplumsal gelişmeye katkısının daha iyi anlaşılması gerekmektedir.

Bu kapsamda İfade özgürlüğünün toplumsal etkilerini biraz daha yakından incelediğimizde, gelişmiş toplumlarda temel hak ve özgürlükler arasında ifade özgürlüğü, öncelikli bir yere sahip olduğu görürüz. Bunun en temel nedeni ise ifade özgürlüğünün olmamasının veya kısıtlanmasının, toplumların gelişimini olumsuz etkilemesidir. Bilindiği üzere İfade özgürlüğü, toplumların günlük yaşamlarında ve toplumsal kurumlarda olası engelleri aşarak kendini geliştirmesine olanak tanır. Sırf bu nedenle dahi ifade özgürlüğünün kısıtlanması veya ortadan kaldırılması, toplumlara yeni fikirlerin bedenlenmesini ve karşılıklı anlayışın gelişimini engeller. Her toplumun gelişiminde kritik önem taşıyan ifade özgürlüğü, özellikle yenilikçi toplulukların yaratıcılığa

[23] Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, 69.

ve karşılıklı anlayışa olanak sağlaması nedeniyle önemlidir. Toplumların gelişimine katkıda bulunan sayısız fayda sağlayan ifade özgürlüğü, insanların istekleri ve çıkarımlarını karşılıklı olarak paylaşmasına, fikirleri tartışmasına ve çözümler üretmesine olanak sağlar. Toplumun üyeleri, ifade özgürlüğünün olmaması veya kısıtlanması koşullarında karşılıklı anlayış ve gelişiminin önüne geçilmesi nedeniyle, fikirlerinin karşılıklı olarak paylaşılmasının engellenmesi sonucunda, çözümlerin bulunmasının önüne geçilmiş olur. Bununla birlikte, ifade özgürlüğünün kısıtlanması veya ortadan kaldırılması, gelişmeyi engelleyen çeşitli toplumsal ve siyasi kuralların korunmasına yardımcı olur. İfade özgürlüğünün olmaması veya kısıtlanması, toplumların gelişiminin önündeki en önemli engellerden biridir. Toplumların karşılıklı anlayışının ve diğer üyelerinin görüşlerine saygı duyulmasının temelinde, ifade özgürlüğünün olması vardır. Düşüncelerin serbestçe ifade edilmesinin ortadan kaldırılması, toplumların gelişimini engellemektedir.

Bu olgular nedeniyle ifade özgürlüğü, çağdaş toplumlar için berabere getirdiği faydalar nedeniyle, daha gelişmiş ülkelerde önemli bir konu olmasının yanında ifade özgürlüğünün gelişmiş ülkelerde kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan hedeflerinin gerçekleşmesini sağladığı kabul edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ifade özgürlüğü, toplumların kültürel ve siyasi çeşitliliğinin korunmasını sağlayarak, tüm toplumun özgürlüklerinin, haklarının ve özgürlüklerinin korunmasını ifade etmektedir. Bu özgürlük, herhangi bir bireyin ya da topluluk için toplumsal, kültürel, siyasi ya da ekonomik açıdan önemli olan herhangi bir konuda fikirlerini serbestçe ifade etme özgürlüğünü tanımlamaktadır. Bu özgürlüğün kullanımı, herhangi bir bireyin ya da toplulukların kendi fikirlerini, inançlarını ve değerlerini serbestçe ifade etmesini sağlar. Bununla birlikte, bu söylemlerin kamu güvenliği açısından zararlı olmaması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde, bu konuda alınan önlemler, kamu güvenliğini tehdit eden, çatışma yaratan ya da kültürel çeşitliliği tehdit eden ifadelerin yayılmasını önlemek için kullanılmaktadır. Bu önlemler, bireylerin özgürlüklerinin korunmasını sağlamakla birlikte, aynı zamanda toplumsal ve siyasi çeşitliliği de korumaktadır. Bu ülkelerde ifade özgürlüğünün kullanımı, toplumu daha özgür ve daha adil bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır. Bu, toplumun kendi kültürünü ve değerlerini koruma kapasitesinin artmasını sağlayarak, çatışmayı önlemek ve kültürel çeşitliliği korumak için önemli bir adımdır. Aynı zamanda, ifade özgürlüğünün kullanımı, toplumun sosyal ve ekonomik faydalarının artmasını sağlar. Bu, toplumun daha çok kaynaktan faydalanmasını ve çok daha fazla kişinin

toplumsal ve ekonomik haklarının kullanılmasını sağlar. Aynı zamanda, ifade özgürlüğünün kullanımı, toplumun daha çok kaynaktan faydalanmasını ve çok daha fazla kişinin toplumsal ve ekonomik haklarının kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde ifade özgürlüğünün kullanımının önemi görülmektedir.

Demokratik toplumların temel değerlerinden biri olan ifade özgürlüğü, demokrasinin temel unsurlarından biridir. İfade özgürlüğü, halkın memnuniyetsiz olduğu durumlarda hükümet politikalarını eleştirebilme, yönetim hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade etme ve isteklerini dile getirme özgürlüğünü içerir. Başka bir deyimle Demokrasinin özü, halkın memnuniyetsiz olduğu durumlarda hükümet politikalarını açıkça eleştirebilmesi, yönetim hakkındaki düşüncelerini cesurca ifade edebilmesi ve taleplerini özgürce dile getirebilmesidir.^[24]

İfade özgürlüğü olmadan, insanlar fikirlerini cesurca ifade edemezler ve toplumsal değişim ve ilerleme sağlayamazlar. Ayrıca ifade özgürlüğü, hükümetlerin hesap verebilir olmasını, hatalarını düzeltebilmesini ve kamuoyunun düşüncelerine saygı göstermesini sağlar. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde, ifade özgürlüğü genellikle diktatörlüklerin baskıcı yönetimlerine karşı bir kalkan olarak kabul edilir. Diktatörlükler, bireylerin düşüncelerini ifade etmelerini engellemek için ifade özgürlüğünü sınırlarlar. Bu sınırlamalar, ancak ve ancak insanların düşüncelerini açıkça ifade etme, eleştirme ve protesto etme haklarını kısıtlayarak otoriter rejimlerin varlığını sürdürmesine aracılık eder.

Bir ülkede ifade özgürlüğünün kısıtlanmaya başlaması, genellikle o ülkede baskıcı bir rejimin varlığına işaret eder. İfade özgürlüğü, bir demokratik toplumun temel değerlerinden biridir ve bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri için gerekli bir haktır. İfade özgürlüğünün kısıtlanmaya başlaması, genellikle hükümetin bireylerin düşüncelerini kontrol etme veya eleştirileri bastırmaya çalıştığını gösterir.

Bu kısıtlamaların yoğun olduğu ülkeler, genellikle otoriter rejimlerin veya diktatörlüklerin varlığı ile ilişkilendirilir ve tür rejimlerde, hükümetler genellikle bireylerin düşüncelerini ifade etmelerini engellemek için ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar getirirler. Bu sınırlamalar, bireylerin düşüncelerini açıklama, eleştirme ve protesto etme haklarını kısıtlayarak, otoriter rejimlerin varlığını sürdürmesine aracılık eder.

[24] Schauer, *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*, 56.

Bununla beraber, ifade özgürlüğünün kısıtlandığı ülkelerde genellikle diğer özgürlükler de kısıtlanır. Bunun nedeni ise hükümetlerin bireylerin ifade özgürlüklerini kısıtladıklarında, genellikle diğer özgürlükleri de kısıtlamasıdır. Bu durum, insanların özgürce düşünme, inanma ve hareket etme haklarını etkileyebilir. Bu nedenle de ifade özgürlüğünün kısıtlandığı ülkeler, genellikle insan hakları ihlalleri ile ilişkilendirilir. Düşünce ve inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü ile sıkça ilişkilendirilen bir temel haktır. Bireyler, kendi fikirlerini benimseme ve ifade etme hakkına sahiptir. İfade özgürlüğünün sınırlanması, insanların düşüncelerini ve inançlarını açıkça ifade etmelerini engelleyebilir.

İfade özgürlüğü, medyanın bağımsız bir şekilde haber yapma ve kamuyu bilgilendirme hakkını içerir. İfade özgürlüğünün sınırlanması, basın özgürlüğünü ve haberleşme özgürlüğünü ciddi şekilde etkileyebilir. Aynı zamanda, ifade özgürlüğü, hükümetin uygulamalarına ve politikalara karşı tepki gösterme hakkını içerir. Bu, insanların hükümetin eylemlerini ve politikalarını eleştirmelerine olanak tanır. İfade özgürlüğünün kısıtlanması, bu hakları da engelleyebilir ve bireylerin haksızlıklarla mücadele etmelerini zorlaştırabilir.

İfade özgürlüğünün aşırı sınırlanması, özel yaşamın gizliliğini ve güvenliğini tehlikeye atabilir ve buna ek olarak bu sınırlamalar toplumun serbest düşünce, ifade ve toplumsal katılımı üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Bu durum, insan hakları ihlallerine ve toplumsal huzursuzluğa yol açabilir. Oysa günümüzde, özgür bir toplumda ifade özgürlüğünün hükümetlerin hesap vermesi üzerindeki etkisi önemli bir konudur. Hükümetler, toplumun özgür olarak ifade ettiği görüşleri dikkate almak ve bunları yerine getirmek zorundadır. Bu nedenle, ifade özgürlüğü hükümetlerin hesap vermesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Öncelikle, ifade özgürlüğünün hükümetlerin hesap vermesi üzerindeki etkisi olarak, toplumun kendisine güvenmesini sağlaması gerektiğini vurgulamak gerekir. İnsanların kendi görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip olmaları, hükümetleri toplumun gözünde hesap vermeye itmektedir. Toplumun özgürce ifade ettiği görüşleri dikkate almak ve bunları yerine getirmek zorundadır. Bu nedenle, hükümetlerin toplumun özgür olarak ifade ettiği görüşleri dikkate alması ve bunları gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ifade özgürlüğünün hükümetlerin hesap vermesi üzerindeki etkisi olarak, demokratik toplumun vazgeçilmez bir parçası olduğunu vurgulamak gerekir. İnsanların özgürce ifade ettikleri görüşleri dikkate almak ve bunları yerine getirmek zorundadır. Bu nedenle, hükümetlerin

toplumun özgürce ifade ettiği görüşleri dikkate alması ve bunları gerçekleştirmesi gerekmektedir. Son olarak, ifade özgürlüğünün hükümetlerin hesap vermesi üzerindeki etkisi olarak, toplumun özgür olarak ifade ettiği görüşlerin önemsenmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Toplumun özgürce ifade ettiği görüşlerin önemsenmesi, hükümetlerin toplumun özgür olarak ifade ettiği görüşlere duyarlı olmasına ve bunları yerine getirmesine olanak vermektedir. İfade özgürlüğünün hükümetlerin hesap vermesi üzerindeki etkisi olarak, toplumun özgür olarak ifade ettiği görüşlerin önemsenmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, ifade özgürlüğünün hükümetlerin hesap vermesi üzerindeki etkisi önemlidir. Toplumun özgürce ifade ettiği görüşlerin önemsenmesi, hükümetin toplumun özgür olarak ifade ettiği görüşleri dikkate almasına ve bunları yerine getirmesine olanak vermektedir. Bu nedenle, ifade özgürlüğü hükümetlerin hesap vermesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Özellikle de ifade özgürlüğü, insanların herhangi bir baskı altında olmadan düşüncelerini ifade etme hakkına sahip olmaları anlamına geldiği düşünüldüğünde, dünyanın çeşitli yerlerinde, ifade özgürlüğünün kısıtlanmış olduğu, özellikle de gelişmemeyi tercih etmiş^[25] ülkelerde görülmektedir. Bu ülkeler, özgürlüklerin kısıtlanmış olduğu, özellikle de ifade özgürlüğünün kısıtlanmış olduğu baskıcı ve otoriter rejimleri desteklemektedir. Bu durum, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının sadece bu ülkelerin gelişmesini engellemesiyle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve dolayısıyla ekonomik gelişmeyi de engelleyebileceğini göstermektedir. Özellikle, bu ülkelerde özgürlük ve hakların kısıtlanması, çoğulculuk ve farklı düşüncelerin korunmasının önündeki engelleri artırmaktadır. Bu ülkelerde ifade özgürlüğünün kısıtlanması, çoğulcu düşüncelerin görülmemesi, özellikle de toplumsal gelişmeyi destekleyen fikir ve düşüncelerin önündeki bir engel oluşturmaktadır. Bu ülkelerde kültürel değerlerin korunmasının ötesinde, farklı düşüncelerin ifade edilmesine izin verilmemesi, kişilerin sosyal ve ekonomik gelişimlerini kısıtlamaktadır. Gelişmemeyi tercih etmiş ülkelerde ifade özgürlüğünün

[25] Gelişmemiş ülkelerin gelişme hedeflerine ulaşmalarının önündeki engeller, kendi tarihlerinde her zaman olduğu gibi, günümüzde; gelişmemiş ülkelerin kendi tercihlerini yapabilme olanağına ve gelişmelerini sağlamak için karşılaştıkları çok sayıda engelle rağmen, kendi tercihlerini yapabilme olanağına sahiptirler. Zira günümüzün, küreselleşen dünyasında bilgiye ve teknolojiye ulaşım imkanları ve uluslararası yardım, destek ve hibeler göz önüne alındığında gelişmemiş bir ülke olmanın ancak bir tercihin sonucu olabileceği görüşündeyiz.

kısıtlanması, özellikle de toplumun çeşitliliğinin ve gelişmesinin önündeki engelleri arttırmaktadır. Bu durum, özgürlük ve hakların kısıtlanmasının, toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte, gelişmemeyi tercih etmiş ülkelerdeki ifade özgürlüğünün kısıtlanması, özellikle de bu ülkelerin birbirleri arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Bu ülkelerdeki ifade özgürlüğünün kısıtlanması, ülkelerin kültürleri arasındaki diyalogu ve iş birliğini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesini de olumsuz etkilemektedir.

Günümüz itibariyle İnsanların fikirlerini etkin bir şekilde ifade edebilmeleri, özellikle son yıllarda bireyler arasındaki iletişim çok hızlı bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Bunun bir etkisi olarak gelişmemiş ülke vatandaşları da ifade özgürlüklerinin kısıtlanmamasını talep etmektedir. Ancak yine de çok az gelişmemiş ülkenin ifade özgürlüğünün korunması kapsamında adımlar attığını görmekteyiz. Bunun ana nedenlerinden biri de gelişmiş ülkelerde ifade özgürlüğü genellikle öteden beri daha yaygın olması ve çok daha temel yasalarla koruyor olmasıdır. Örneğin, ABD’de ifade özgürlüğü Birinci Değişiklik tarafından korunmaktadır. Benzer şekilde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ifade özgürlüğünü koruyan bir dizi madde içermektedir.

Ancak, gelişmemiş ve ifade özgürlüğünün kısıtlı olduğu ülkelerde bu özgürlüklerin halka verilmesi, bu toplumların yönetenlerin iktidarını tehdit eden bir unsur olmasının yanında ifade özgürlüğünün olmadığı toplumlarda hükümetlerin hesap verme yükümlülüğü de neredeyse bulunmamaktadır.

IV. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI

İfade özgürlüğü, bireylerin düşüncelerini özgürce ifade etme ve yayma hakkıdır. Bu hak, demokratik bir toplumun en temel değerlerinden biridir ve insan hakları evrensel beyanname tarafından da koruma altındadır. Ancak yine de bu mutlak bir hak değildir. Başka bir anlatımla ifade özgürlüğünün önemi tartışılmaz olsa da, bu hakkın sınırsız olduğu anlamına gelmez. Bu hak, diğer insanların hak ve özgürlüklerine saygı duymak ve demokratik toplumun temel değerlerini korumak şartıyla kullanılabilir. Bu nedenle, ifade özgürlüğünün sınırları vardır.

İfade özgürlüğünün de bazı sınırları vardır. Bu sınırların amacı, başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak ve toplumsal barışı sağlamaktır.

Örneğin ifade özgürlüğü, nefret söylemi, ayrımcılık, hakaret, iftira, tehdit gibi suçları meşrulaştırmaz. Bu tür eylemler, başkalarının kişilik haklarına, onuruna ve güvenliğine zarar verir. Ayrıca ifade özgürlüğü, devletin güvenliği, kamu düzeni ve milli çıkarlar gibi konularda da bazı kısıtlamalara tabidir. Bu kısıtlamaların amacı ise devletin egemenliğini, toplumun birliğini ve ulusal güvenliği korumaktır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi kararları, ifade özgürlüğünün sınırlarını ve bu sınırların nasıl uygulanacağını netleştirmiştir. Bu kararlara göre ifade özgürlüğünün sınırları, bireylerin haysiyetlerinin ve onurlarının korunması, özel yaşamın gizliliğinin muhafaza edilmesi, suçların önlenmesi, toplumsal güvenliğin ve benzeri değerlerin korunmasıyla belirlenebilir. Eğer bir ifade veya propaganda eylemi şiddeti teşvik veya zorunlu kılıyorsa, bu durumda ifade özgürlüğünün sınırları daha net bir şekilde çizilebilir.^[26]

İfade özgürlüğünün sınırları, hem uluslararası hem de ulusal düzeyde tartışmalı bir konudur. Uluslararası düzeyde, ifade özgürlüğünün sınırları, insan hakları belgelerinde belirlenmiştir. Buna göre, ifade özgürlüğü, başkalarının haklarına veya toplumun güvenliği, kamu düzeni veya ahlakına zarar vermemek kaydıyla kullanılmalıdır. Bu nedenle, ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması halinde, devletlerin yasal yaptırımlar uygulaması mümkündür. Örneğin, nefret söylemi, kışkırtma, hakaret, iftira gibi suçların, ifade özgürlüğünün sınırları içinde değerlendirilmesi mümkün değildir.

Gerekçe olarak ise, ifade özgürlüğünün sınırlarının ihlali ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu sonuçlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde görülebilir. Bireysel düzeyde ifade özgürlüğünün sınırlarının ihlali, mağdur olan kişi veya grup için psikolojik, sosyal ve ekonomik zararlara yol açabilir. Örneğin nefret söylemi mağdurları ayrımcılığa uğrayabilir, dışlanabilir veya şiddete maruz kalabilir. Toplumsal düzeyde ise ifade özgürlüğünün sınırlarının ihlali, toplumun huzurunu bozabilir, kutuplaşmaya neden olabilir veya terörizm gibi şiddet eylemlerini tetikleyebilir. Bununla beraber ifade özgürlüğü, güvenlik ve düzenin korunmasıyla uyumlu bir şekilde var olabilir. Bu nedenle ifade özgürlüğünün korunması adına da bu özgürlüğün sınırlarının olması gerekli olabilmektedir. Demokratik bir devlette, bireylerin özgürlüklerini

[26] Adnan Güriz, "İfade Hürriyetinin Sınırları," *Düşünce Özgürlüğü*, ed. Hayrettin Ökçesiz, (İstanbul: Afa Yayınları, 1998), 83.

koruyan devlet, ifade özgürlüğü ihlallerini önlerken insan haklarını sürdürme sorumluluğunu taşır. Çünkü demokratik toplumlarda bu denge, en temel değerlerden biridir.^[27]

İfade özgürlüğünün sınırları, uluslararası insan hakları belgelerinde ve pek çok ülkenin anayasasında belirlenmiştir. Bu belgelere göre, ifade özgürlüğünün sınırları şu durumlarda söz konusudur:

- Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı veya kamu ahlakının korunması
- Başkalarının şöhret veya haklarının korunması
- Yargının bağımsızlığı veya tarafsızlığının sağlanması
- Suç işlenmesinin önlenmesi veya ceza soruşturmasının yürütülmesi
- Savaş propagandasının veya nefret söyleminin yasaklanması
- Çocukların korunması
- Telif hakkı gibi fikri mülkiyet haklarının korunması

Bu sınırların uygulanması için yasal düzenlemeler yapılabilir. Ancak bu düzenlemelerin demokratik toplumun gereklerine uygun olması, yasal olarak belirli ve açık olması ve orantılılık ilkesine göre zorunlu olan en az müdahaleyi içermesi gerekir.

Bu sınırların amacı, başkalarının hak ve özgürlüklerini, toplumsal barışı ve devletin güvenliğini korumaktır. İfade özgürlüğünün sınırlarının ihlali ise hem bireyler hem de toplum için zararlı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle ifade özgürlüğünü kullanırken sorumlu davranmak ve başkalarına saygılı olmak gerekir. Gerekçe olarak ise; ifade özgürlüğü, her insanın temelde iyi niyetle ortaya çıkan fikirlerini ifade etme özgürlüğüdür. Bu kavram, insanların serbestçe düşünme, konuşma, yazma ve basın özgürlüğünün güvence altına alınmasını kapsamaktadır. İfade özgürlüğü insanların toplumsal, ekonomik ve politik hayatının önemli bir parçasıdır. İnsanlar, cinsiyetleri, inançları, etnik kökenleri ve politik görüşleri ne olursa olsun, kendi görüşlerini açıkça ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, kendini ifade etme ve özgürce konuşma hakkının ortaya çıkmasını sağlar. Kuramsal olarak, ifade özgürlüğünün temel ilkesi, insan hakları hukukunun ilkeleriyle dengelenmelidir.

[27] İbrahim Kaboğlu, “Pozitif Anayasa Hukukunda Düşünce Özgürlüğünün Sınırları,” *Düşünce Özgürlüğü*, ed. Hayrettin Ökçesiz, (İstanbul: AFA Yayınları, 1998), 228.

İnsan haklarından olan ifade özgürlüğünün tanınması, hem düşüncelerin özgürce ifade edilmesine ve tartışılmasına olanak tanır, hem de toplumsal kuralların, düşüncelerin ve eylemlerin özgürce ifade edilmesinin önünü açar.

İfade özgürlüğünün korunması, herhangi bir kişinin nefret dolu, ayrımcı ya da objektif açıdan hatalı düşüncelerini ifade etmesine izin vermez; ancak, fikirlerin tartışma ortamında serbestçe ifade edilmesinin sağlanmasını amaçlar. Birçok ülkede, ifade özgürlüğünün korunması için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Farklı ülkelerin ifade özgürlüğünü belirleyen ve koruyan mevzuatı, bireylerin serbestçe düşünme ve konuşma haklarının korunmasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bazı ülkelerde, ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasalar uygulanırken, bazı ülkelerde ise ifade özgürlüğünü güçlendirecek yasalar hüküm sürer. Ayrıca, çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar, her ülkede ve küresel düzlemde ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. Uygulamalı olarak, ifade özgürlüğünün değerlendirilmesi, temel insan hakları hukukunun ilkelerini beraberine alarak yapılacak bir tartışmadır ve birçok ülkede ifade özgürlüğünü koruma ve büyütme amaçlı olarak tartışılmaya devam etmektedir.

Özellikle, kamusal ifade özgürlüğünün korunması açısından, ülkelerin kamu görevlileri tarafından verilen çağrılar, yazılı ve görsel medyanın kullanımını yoluyla özgürce ifade edilmesine izin verilmesi, suç unsurlarının ifade özgürlüğünün önüne geçilerek kapsamının sınırlandırılması ve eşitliğin güvence altına alınması gibi konular dikkate alınmalıdır. Birçok ülkede, ifade özgürlüğünün korunmasının önemi daha fazla vurgulanmakta ve daha fazla önlem alınıp uygulanmaktadır. Her ülkenin kendine özgü yasaları ve mevzuatı olmasına rağmen, genel olarak, ifade özgürlüğünün önemi her geçen gün artmaktadır. İfade özgürlüğü, insan hakları hukukunun ilkeleriyle de korunmakta olduğundan, temel ilkelerin ülkenin mevzuatında yeterlilikle güvence altına alınması da bu çabanın bir gereğidir. Zira gerek demokratik yollarla ve gerek farklı şekillerde iktidara gelenlerin, özgürlükleri ortadan kaldırma eğilimleri, insanların özgürlükleri ile ilgili anlayışlarını derinden etkilemiş ve özgürlükleri tanımlama ve sınırlamak için kabul edilebilirlik sürecini sürdürmüştür.

Ülkelerin tarihinde görülen bu tecrübeler, bugün hükümetlerin özgürlükleri sınırlama girişimlerinin kontrol altında tutulmasına yönelik bir önlem olarak kabul edilmektedir. Özgürlüklerin önemi, bugün hala siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda incelenmektedir. İnsanların özgürlüklerinin

kişisel tercihleri, güvenlik, eşitlik ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının kabul edilebilirliği üzerine değerlendirilmektedir. Bu anlayış, özgürlüklerin korunmasına yönelik hükümetler tarafından alınacak önlemlerin önemi, alınacak eylemlerin kalitesinin ve niteliğinin ölçütleri olarak kabul edilmektedir.

A) ULUSAL DÜZEYDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI

Ulusal düzeyde ifade özgürlüğünün sınırları, ülkelerin anayasaları ve yasaları ile belirlenir. Bu nedenle, ülkeler arasında ifade özgürlüğünün sınırları konusunda farklılıklar olabilir. Örneğin, bazı ülkelerde basın özgürlüğü daha geniş bir şekilde tanınırken, bazı ülkelerde basın üzerinde baskılar uygulanabilir. Benzer şekilde, bazı ülkelerde siyasi muhalefet daha rahat bir şekilde ifade edilirken, bazı ülkelerde siyasi muhalefete karşı sansür veya yasaklama gibi önlemler alınabilir.

İfade özgürlüğünün en fazla vurgulandığı ülkelerden biri Amerika Birleşik Devletleri'dir ve bu ülkenin anayasası olan Amerikan Anayasası, ifade özgürlüğünün korunmasını 1. maddesinde açıkça belirtir. Ancak, Anayasa metni, millî güvenlik veya diğer genel geçer sınırlamalar için açıkça belirtilmemiş ve bununla birlikte, Amerikan Yüksek Mahkemesinin çeşitli kararlarında, düşünce özgürlüğünün kapsamının düşünce, düşüncenin ifadesi, konuşma, basın, dernek ve dilekçe haklarını kapsadığı kabul edilmektedir. Bu, Anayasa'nın 1. maddesinde belirtilen ifade özgürlüğünün, millî güvenlik veya diğer genel geçer sınırlamalar dâhilinde sınırlandırabileceği anlamına gelmektedir.^[28]

Amerikan Temsilciler Meclisi tarafından belirlenen “genel geçer” ilkeler, James Madison tarafından önerilen ve tartışmaların çok kısa sürede çözüme kavuşturulan bir düzenleme olarak kabul edilmiştir. Ancak bu düzenleme, çoğunlukla devletlerin iktidarları tarafından değişik yorumlarla uygulamaya çalışılmıştır. Bunun karşısında, Amerikan Yüksek Mahkemesinin ifade özgürlüğünü koruyan kararları, bu özgürlük alanında yeni yorumların gelişmesine zemin hazırlamış olan bu metin, Amerikan hukuk sisteminde ifade özgürlüğünün korunmasının önemini vurgulamaktadır.^[29]

[28] Aydın, *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – I– Amerika Birleşik Devletleri*, 79-80.

[29] Aydın, *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – I– Amerika Birleşik Devletleri*, 50.

Ülkeler özelinde ifade özgürlüğünün geldiği noktaya da baktığımızda 1949 tarihli Almanya Anayasası'nın "açıklama özgürlüğü" başlıklı 5. maddesi, düşünce özgürlüğünü ve basın özgürlüğünü güvence altına alan önemli bir metindir. Bu metin, Nazi döneminde baskı altında kalan ve sansürle karşılaşan Alman halkının demokratik haklarını korumak için hazırlanmıştır. 5. madde^[30] Almanya Anayasası'nın ilk bölümünde yer alan temel haklar arasındadır. Temel haklar, Alman devletinin vatandaşlarına tanıdığı ve asla ihlal edemeyeceği anayasal güvencelerdir. Temel haklar, Almanya'nın Batı dünyasına entegrasyonu, Avrupa Birliği'ne katılımı ve Doğu Almanya ile birleşmesi süreçlerinde değişikliklere uğramıştır, ancak 5. madde hemen hemen aynı kalmıştır.

Bu madde, düşünce özgürlüğünü üç boyutta tanımlar: düşünce ve bilgi elde etmek, aramak ve yaymak. Bu üç boyut birbirine bağlıdır ve birinin kısıtlanması diğerlerini de etkiler. Düşünce özgürlüğü, demokratik bir toplumun temelidir, çünkü insanların farklı görüşleri ifade etmesine, tartışmasına ve eleştirmesine olanak sağlar.

Basın özgürlüğü ise düşünce özgürlüğünün en önemli araçlarından biridir. Basın özgürlüğü, gazetecilerin kamu yararına olan haberleri araştırma, yazma ve yayma hakkını korur. Basın özgürlüğü aynı zamanda okurların da çeşitli kaynaklardan bilgi edinme hakkını güvence altına alır. Basın özgürlüğünün olmadığı yerde sansür vardır. Sansür ise devletin veya başka bir gücün basını denetim altına alması, haberleri engellemesi veya değiştirmesi anlamına gelir. 5. madde, basın özgürlüğünün yanında radyo ve film aracılığıyla haber vermek özgürlüğünden de bahseder. Bu ifade, günümüzde televizyon, internet ve sosyal medya gibi yeni iletişim teknolojilerini de kapsar. Bu teknolojiler sayesinde insanlar daha kolay ve hızlı bir şekilde bilgi edinebilir, fikirlerini paylaşabilir ve etkileşime girebilirler.

Ancak Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin anayasasında da ifade özgürlüğü, ülkenin çıkarları ve özgürlüklerini koruyacak şekilde düzenlenmiştir. Bundan hareketle de, Çin hükümeti, ifade özgürlüğünün kullanımını sıkı kısıtlamakta ve bu konuda sıkı önlemler almaktadır. Rusya'da ise özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalar, söz konusu kuruluşların anayasaya aykırı, aşırı ve

[30] "Herkesin, düşüncesini söz, yazı ve resimle serbestçe açıklayıp yaymak, herkese açık olan kaynaklardan hiçbir engellemeden- bilgi edinmek hakkı vardır. Basın özgürlüğü ve radyo ve film aracılığıyla haber vermek özgürlüğü teminat altına alınmıştır. Sansür konulamaz."

tartışmaya açık içerikleri yayınlamalarını veya yayınlamayı teşvik etmelerini yasaklamaktadır.

Yukarıda bahsedilen ülkelerin her biri, ifade özgürlüğünün kullanımını kısıtlamak amacıyla farklı yasalar getirmiştir. Her ülke için geçerli olan yasalar arasında, ifade özgürlüğüne aykırı faaliyetlerden kaçınma, internet kullanıcılarının kendi konuşmalarını kontrol etme ve düzenleme yasaları, medya kuruluşlarının yasadışı faaliyetleri yasaklanması ve ülke dışına yönelik tüm web sitelerinin kullanımının yasaklanması yer almaktadır. Bu yasaların her birinin uygulanması, ifade özgürlüğünü kısıtlayan ilgili ülkelerin hükümetlerinin gücünün artmasına ancak bireylerin bu hükümet gücü karşısında varlık gösteremeyen nesnelere haline gelmesine neden olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, bu hakların güvenceye alınmasını sağlamak adına, ifade özgürlüğü ile ilgili kuralların yer bulduğu bir hukuk sistemine görünüş itibarıyla sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti, 1923'te kurulmuştur. Bu tarihten itibaren, özgürlük ifadeleriyle ilgili önemli hukuki gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle, Türkiye'nin kuruluşuyla beraber, özgürlük ifadelerine ilişkin hukuki kurallar düzenlenmiştir. 1924 Anayasası ile, Türkiye'deki özgürlük ifadelerinin temel kaynağı olan Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir. Anayasanın 4. maddesine göre, özgürlük ifadelerinin güvenceye alınması ve korunması sağlanmıştır. Türkiye, 1937'de yürürlüğe koyduğu Anayasa ile özgürlük ifadelerini daha da güçlendirmiştir. Anayasanın 20. maddesine göre, özgür ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerin korunması güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte, anayasa düzeninde, özgürlük ifadeleriyle ilgili önemli kısıtlamalar da getirilmiştir. Örneğin, Anayasa'nın 26. maddesine göre, özgürlük ifadelerinin kullanımı, "milletin birliğini, huzurunu, milli ve manevi değerlerini korumak ve geliştirmek için gerekli olduğu" durumlarda sınırlandırılmıştır. Türkiye, 1961 Anayasası ile özgürlük ifadelerinin daha da güçlendirilmesini amaçlamıştır. Anayasanın 24. maddesine göre, herkesin özgürlük ifadelerini kullanma hakkı tanınmıştır. Ancak, bu hak, Anayasanın 28. maddesine göre sınırlandırılmıştır. Özgürlük ifadelerinin kullanımının, "ulusun bütünlüğünün ve huzurunun bozulmasına, insanlar arasında adaletsizlik ve ayrımcılık oluşmasına, halkın toplumsal düzeni ve ülke bütünlüğünü tehlikeye sokacak şekilde kötüye kullanılmasına;" izin verilmemesinin güvence altına alındığı belirtilmiştir. Türkiye, 1982 Anayasası ile özgürlük ifadelerinin korunmasını daha da güçlendirmiştir. Anayasanın 26. maddesine göre, herkesin özgürlük ifadelerini kullanma

hakkı güvence altına alınmıştır. Ancak, bu hak, Anayasanın 28. maddesine göre sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamalar arasında, ülkenin bütünlüğünün ve huzurunun bozulmasına sebep olabilecek ifadelerin kullanımının yasaklanması yer almaktadır.

Son yıllarda ise Türkiye’de insan haklarına dair endişe verici gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle 2016 yılındaki darbe girişiminden sonra hükümet, ifade özgürlüğüne yönelik sert önlemler almıştır. Bu önlemler arasında, basın özgürlüğünün kısıtlanması, internet kısıtlamaları ve ifade özgürlüğüne karşı suçlamalar yer almaktadır. Bu durum, Türk Anayasa Hukuku’nda da tartışmalara neden olmuştur.^[31]

Bu endişelerin kaynağında, terörle mücadele yasaları, ifade özgürlüğüne yönelik suçlamalar, medya kontrolü ve internet kısıtlamaları gibi faktörler bulunmaktadır. Türkiye’nin terörle mücadele yasaları oldukça kapsamlıdır ve ifade özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla kullanılmaktadır. İfade özgürlüğüne yönelik suçlamalar ise özellikle özgürlükçü fikirleri savunan kişilere yönelmektedir. Medya, büyük ölçüde hükümet kontrolü altındadır ve olumsuz haberleri yayınlamaktan kaçınmaktadır. Benzer şekilde, internet erişimi de sıkça kısıtlanmakta ve sosyal medya sitelerine erişim engellenmektedir.

Bu zorluğa rağmen, bazı bireyler ifade özgürlüğüne saygı göstermekte ve daha fazla özgürlük ve demokrasi için mücadele etmektedirler. Bu nedenle, Türkiye’nin AİHM kararlarını uygulaması ve insan hakları ihlallerini önlemesi gerekmektedir. Bu amaçla, Türkiye’nin yasal ve idari reformlar yapması, insan hakları eğitimi vermesi, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapması ve uluslararası insan hakları mekanizmalarına saygı göstermesi şarttır. Bu şekilde, Türkiye hem kendi vatandaşlarının hem de Avrupa’nın güvenini kazanabilir ve barışçıl bir ortamda gelişebilir.

B) ULUSLARARASI DÜZEYDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI

Uluslararası düzeyde ifade özgürlüğü, insan hakları kavramı içinde önemli bir yer tutan temel bir haktır. İfade özgürlüğü, bireylerin düşüncelerini, görüşlerini, bilgilerini, inançlarını, sanatsal ifadelerini ve diğer fikirlerini özgürce ifade etme ve yayma hakkını içerir. Bu hak, demokratik bir toplumun

[31] Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak, “Türkiye’de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL’de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri,” (2018): 4-7. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=2263.

temel taşlarından biridir ve bireylerin katılımı, bilgi alışverişi ve düşünce özgürlüğü açısından hayati bir öneme sahiptir.

İfade özgürlüğü, uluslararası düzeyde çeşitli sözleşmeler, bildirgeler ve mahkeme kararları tarafından belirlenir ve korunur. Uluslararası insan hakları sözleşmeleri, Birleşmiş Milletler (BM) ve uluslararası diğer örgütler tarafından geliştirilen ve onaylanan çeşitli insan hakları sözleşmeleri, ifade özgürlüğünü güvence altına alan temel belgelerdir. En önemli olanları şunlardır:

- *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*: 1948 yılında kabul edilmiş olan bu belge, ifade özgürlüğü hakkını da içeren temel insan haklarını beyan etmektedir.
- *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR)*: 1966 yılında kabul edilen ICCPR, ifade özgürlüğü hakkını ve bu hakkın sınırlanmasına ilişkin koşulları detaylı bir şekilde düzenler.
- *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)*: 1950 yılında imzaya açılan AİHS, ifade özgürlüğü hakkını Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde koruyan önemli bir belgedir.
- *Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (Amerika Konvansiyonu)*: 1969 yılında kabul edilen bu sözleşme, ifade özgürlüğü hakkını Amerika kıtasındaki ülkelerde korumaktadır.

Uluslararası mahkeme kararları, uluslararası mahkemelerin, özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Amerika İnsan Hakları Mahkemesi (IACHR) gibi bölgesel insan hakları mahkemelerinin ifade özgürlüğüne ilişkin verdiği kararlar otoritedir. Bu mahkemeler, sözleşmelerde yer alan ifade özgürlüğü hakkını yorumlar ve uygulamada nasıl korunması gerektiğine dair rehberlik eder.

Özel raportörler ve izleme mekanizmaları, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından atanmış ifade özgürlüğü özel raportörleri ve izleme mekanizmaları, dünya genelinde ifade özgürlüğünün durumunu takip eder, sorunları belirler ve ülkelerin uygun önlemler almasını sağlamak için çalışır.

Bölgesel insan hakları mahkemeleri, söz konusu bölgedeki ifade özgürlüğüne ilişkin kararlar verir ve koruma sağlar. AİHM (Avrupa), IACHR (Amerika) ve Afrika İnsan ve Halk Hakları Mahkemesi (Afrika) bu alanda etkilidir.

Uluslararası düzeyde ifade özgürlüğüne yönelik sınırlar arasında yine nefret söylemi ve ayrımcılık, kamu güvenliği ve milli güvenlik, kişilik hakları ve özel yaşam, ticari ve telif hakkı, sağlık ve toplum güvenliği, sağlık ve toplum güvenliği ve şiddeti teşvik edici ifadeler olmakla beraber hangi söz ve davranışların bu hakları ihlal ettiğine yönelik bakış açıları ulusal yargı ve bakış açısıyla birçok yönden çelişmektedir.

En basitinden uluslararası düzeyde ifade özgürlüğüne yönelik sınırların ele alınması, Batı ülkeleri ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki belirgin farklılıkları yansıtır. Batı ülkeleri, genellikle ifade özgürlüğünü demokrasi, insan hakları ve toplumsal çeşitlilik açısından kritik bir unsur olarak değerlendirirler. Nefret söylemi ve ayrımcılık gibi ifadeler, bu perspektife göre toplumsal hoşgörü ve insan haklarına aykırıdır ve bu nedenle sınırlanmalıdır. Kamu güvenliği ve milli güvenlik endişeleri, bu ülkelerde ifade özgürlüğünü sınırlamak için daha az kullanılan bir gerekçedir. Orta Doğu'daki bazı ülkeler ise otoriter rejimlerle yönetilir ve ifade özgürlüğünü sıklıkla kamu düzenini koruma ve milli güvenlik nedenleriyle sınırlamak için kullanırlar. Nefret söylemi ve ayrımcılık, bu ülkelerde halk arasında sosyal huzursuzluğa neden olabileceği ve hükümeti eleştirenleri bastırma aracı olarak görülebilir. Kamu güvenliği ve milli güvenlik endişeleri, ifade özgürlüğünü sınırlamak için yaygın bir gerekçedir.

Kişilik hakları ve özel yaşamın korunması, bazen dini ve kültürel değerlerle çelişebilir ve bu nedenle daha katı sınırlamalara neden olabilir. Ticari ve telif hakları, hükümetlerin medya ve kültürel ifadeleri kontrol etme aracı olarak kullanılabilir. Şiddeti teşvik edici ifadeler, halk arasında huzursuzluğa ve siyasi karışıklığa yol açabileceği gerekçesiyle kısıtlanır. Bu farklı perspektifler, ifade özgürlüğünün amaçları ve sınırlamalarının nasıl anlaşıldığını yansıtır. Batı ülkeleri, bireylerin haklarını korumak ve toplumları daha açık ve demokratik hale getirmek amacıyla ifade özgürlüğünü teşvik ederken, Orta Doğu ülkeleri daha sıkı sınırlamaları, sosyal statüleri ve hükümet otoritesini koruma amacı güderler. Tüm bu nedenlerle ifade özgürlüğüne yönelik bakış açıları ulusal yargı ve kültürel bağlamdan kaynaklanan birçok yönden çelişebilir.

Günümüzde de dini inançtan vazgeçmeyi suç sayan ülkelerin tamamı İslami yönetimin olduğu ülkelerdir.^[32] Bununla beraber çoğunluğu Hristiyan,

[32] Catherine Cookson, "Islam," *Encyclopedia of Religious Freedom, Religion and Society* 4, (New York: Routledge, 2003), 204–208.

Yahudi, Budist, Hindu veya ateist olan hiçbir ülkede, bir dini inancı reddetmeyi veya bir dini inançtan diğerine geçişi cezalandıran yasalar yoktur.^[33] Dünyanın bir tarafında inanç özgürlüğü tam anlamıyla mevcut olabilirken diğer bir tarafında ise ifade özgürlüğünün sınırları çok daha katı olmakla beraber, dinsel inançların eleştirilmesi gibi konulara ilişkin olarak ifade özgürlüğünün kullanımı özellikle kısıtlanmış olduğu gibi ölüm cezası gibi uygulamalarla kişilerin yaşam hakkı da ellerinden alınmaktadır.

Bu perspektifler ışığında, evrensel bir ifade özgürlüğünün her toplumda aynı şekilde uygulanmasının zor olduğunu görmekteyiz. Farklı kültürler, değerler ve politik yapılar, ifade özgürlüğünün sınırlarını belirlerken çeşitli faktörlerin etkisi altındadır. Özellikle, reform yaşamamış veya demokratik olmayan topluluklar, ifade özgürlüğünü kısıtlamak için daha fazla gerekçeye sahip olabilirler.

Reform yaşamamış toplumlar, sıklıkla otoriter hükümetler tarafından yönetilir ve ifade özgürlüğünü sınırlamak, bu hükümetlerin politik kontrolünü koruma amacını taşıyabilir. Bu tür topluluklarda, eleştirel düşünce ve muhalefet sıklıkla bastırılır, böylece hükümetin egemenliği zedelenmez.

Bu nedenle, evrensel bir ifade özgürlüğünün her coğrafyada aynı şekilde uygulanması mümkün değildir. Ancak uluslararası toplum, bu tür topluluklarda ifade özgürlüğünün teşvik edilmesi ve korunması için çaba gösterebilir. Uluslararası insan hakları standartları ve uluslararası hukuk, tüm toplumlar için bir rehber olarak hizmet edebilir ve ifade özgürlüğünün evrensel bir değer olarak kabul edilmesine katkıda bulunabilir.

[33] Wikipedia “Apostasy.” <https://en.wikipedia.org/wiki/Apostasy> (Erişim tarihi: 10 Nisan 2023).

SONUÇ

İfade özgürlüğü bir insan hakkı olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tanınmış ve korunmuştur. Bu hak, demokratik toplumların temelini oluşturur ve bireylerin fikirlerini açıklama, bilgi edinme ve tartışmaya katılma imkânı sağlar. Ancak, ifade özgürlüğü mutlak bir hak değildir ve bazı sınırlamalara tabi olabilir. Bu sınırlamaların meşru olması için, yasal bir dayanağı olmalı, demokratik bir toplumda gerekli olmalı ve orantılı olmalıdır. Ayrıca, ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması halinde, hak ihlali mağdurlarının etkili bir hukuki koruma ve tazminat hakkı bulunmaktadır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğünün hem kullanımı hem de korunması konusunda bireylere, devletlere ve uluslararası kuruluşlara önemli sorumluluklar düşmektedir.

İfade özgürlüğü, insan haklarının temelini oluşturan ve demokratik toplumların vazgeçilmez bir unsuru olan bir haktır. Bu hak, bireylerin düşünce, görüş ve inançlarını özgürce ifade edebilmelerini, bilgi ve fikir alışverişinde bulunabilmelerini ve toplumsal gelişime katkıda bulunabilmelerini sağlar. İfade özgürlüğü, aynı zamanda diğer insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için de önemlidir. İfade özgürlüğüne saygı duyulmayan bir ortamda, insanların diğer haklarını talep etmeleri, savunmaları ve denetlemeleri zorlaşır.

Zira ifade özgürlüğü, anayasaların ve uluslararası sözleşmelerin koruması altındadır. Ancak, bazı durumlarda, ifade özgürlüğü sınırlandırılabilir. İfade özgürlüğü, “kamu düzeni, milli güvenlik, kamu sağlığı ve ahlakı, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” gibi sebeplerle sınırlandırılabilir. Ancak, bu sınırlamaların “demokratik toplum düzeni” içinde kalması gerekmektedir.

Günümüzde ülkelerin çoğunda ifade özgürlüğü düşünce özgürlüğünü sınırlandıran hükümetler tarafından sık sık kısıtlanmaktadır. Bunun nedeni, hükümetlerin kendi çıkarlarını korumak veya topluma özgü kontrol ve düzenlemeler getirmek için öncelikli olarak bu kısıtlamaları uygulamalarıdır. Bu kısıtlamalar, özellikle de toplumsal değişimlerin önüne set çekmek amacıyla, yayıncılar, gazeteciler, sanatçılar, aktivistler ve yazarlara yöneliktir. Bu kısıtlamalar, özgür düşüncelerin kamuya açık olarak ifade edilmesini önlemektedir. Ancak, ifade özgürlüğü kısıtlayan hükümetler karşı karşıya oldukları sorunları bir yana bırakıp, asıl olarak özgürlüklerin kısıtlanmasını kendileri için kabul edilebilir gören hukuk düzenleri oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu çabaların temel amacı, insanların özgürlükleri konusunda kendi karar verme yetkilerini kısıtlamak ve kendi çıkarlarını korumaktır.

Bu kısıtlamaların hukuki açıdan değerlendirilmesi, çoğu durumda bunların anayasal özgürlüklerin kısıtlanması olarak kabul edilemeyeceği ve bu kısıtlamaların anayasal özgürlükleri kısıtlamaktan öte, anayasal hakların çiğnendiği anlamına gelmediği görüşünü destekleyecektir. Ancak, bu kısıtlamaların hukuken haklı görülmesi gereken durumlar olabilir. Örneğin, ülkelerin kamu güvenliğini korumak amacıyla, kamuya zarar vermeye yönelik olarak özgür düşüncelerin ifade edilmesini engellemek için bu kısıtlamalar uygulanabilir. Özet olarak, ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümetlerin kendi çıkarlarını korumak amacıyla bu kısıtlamaları uygulaması, anayasal özgürlükleri sınırlandırmaktan öte anlam ifade etmeyebilir. Ancak, kamu güvenliğini korumak amacıyla bu kısıtlamalara yönelik yasalar kabul edilebilir. Bu durumda, bu kısıtlamaların hukuken haklı görülmesi gereken durumlar olabilir. Bu durumda, hükümetlerin hesap verme sorumluluğu da kendilerinden beklenecektir.

Bireylerin fikirlerini etkin bir şekilde ifade edebilmeleri, toplumun çağdaş düşüncelerine uygun olarak gelişmesini sağlayacaktır. Böylece, toplumsal gelişmeyi ve insan haklarının korunmasını destekleyecek nitelikteki etkinliklerin daha kolay sağlanacağı anlaşılmaktadır. Toplumsal etkileri açısından incelendiğinde, ifade özgürlüğünün medyaya yansımalarının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Günümüzde, medya aracılığıyla insanların fikirleri daha etkin bir şekilde duyurulabilmektedir. Düşüncelerinin daha geniş kitlelere ulaşacağı bir ortamda, bireyler daha etkin şekilde haklarını savunabilmektedir. İfade özgürlüğünün medyaya yansımalarında, hakların korunmasına olanak sağlayacak çeşitli kurallar bulunmaktadır. Bu nedenle ifade özgürlüğünün toplumsal etkileri açısından incelendiğinde, güçlü bir demokratik ortamda yaşanmasının gerekliliği akılda tutulmalıdır. Demokrasinin gelişmesinin, insanların fikirlerini etkin bir şekilde ifade edebilmeleriyle sağlanabileceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte, özellikle son yıllarda, ifade özgürlüğünün sınırlarının giderek belirsizleştiği göz önüne alındığında, özgürlüklerin korunmasında gösterilen titizlik de önem arz etmektedir. İfade özgürlüğünün toplumsal etkileri hakkında daha geniş kapsamlı bir şekilde incelendiğinde, bu özgürlüğün toplumsal gelişme, insan haklarının korunması ve demokratik ortamda yaşamının önemi açısından önemli bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, konu hakkında daha fazla araştırma yapılması ve ifade özgürlüğünün sınırlarının net olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Bir ülkede ifade özgürlüğünün sınırlandırılması, genellikle o ülkede baskıcı bir rejimin varlığına işaret eder. İfade özgürlüğü, otoriter rejimlerin veya diktatörlüklerin varlığı ile ilişkilendirilir. Bu tür rejimlerde, hükümetler genellikle bireylerin düşüncelerini ifade etmelerini engellemek için ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar getirirler. Bu sınırlamalar, bireylerin düşüncelerini açıklama, eleştirme ve protesto etme haklarını kısıtlayarak, otoriter rejimlerin varlığını sürdürmesine yardımcı olur.

Sonuç olarak, ifade özgürlüğü, insan onurunun ve demokrasinin gereği olan bir hak olup, demokratik bir toplumun temel değerlerinden biri olduğu gibi yine bireylerin özgürce düşünme, inanma ve hareket etme haklarının korunması için önemlidir. Bu nedenle, ifade özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi için herkesin sorumluluk alması gerekir. Türkiye’de ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması, yasal ve kurumsal reformların yapılması, yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması, medyanın çoğulculuğunun ve özerkliğinin güvence altına alınması, sansürün kaldırılması ve hesap verilebilirliğin artırılması için çalışılmalıdır. İfade özgürlüğünün gerçekleşmesi için sivil toplum kuruluşlarına, akademisyenlere, gazetecilere, avukatlara, insan hakları savunucularına ve vatandaşlara büyük görevler düşmekle beraber, bu hakkın özgürlüğünün güçlendirilmesi, Türkiye’nin demokratikleşmesi ve insan hakları standartlarının yükseltilmesi için bir fırsat olmalıdır. İfade özgürlüğü, bir demokratik toplumun temel değerlerinden biridir ve bireylerin özgürce düşünme, inanma ve hareket etme haklarının korunması için önemlidir. Tüm bu nedenlerle de ifade özgürlüğünün korunması, herkesin sorumluluğundadır.

KAYNAKLAR

- Akgül, Mehmet Emin. “İfade özgürlüğünün tarihsel süreci ve milli güvenlik gerekçesiyle ifade özgürlüğünün kısıtlanması.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, (2012): 1-42.
- Akdeniz, Yaman ve Kerem Altıparmak. “Türkiye’de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL’de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri.” (2018). https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=2263
- Aydın, Öykü Didem. *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – I– Amerika Birleşik Devletleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004.
- Beydoğan, T. Ayhan. *Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003.
- Cookson, Catherine. “Islam.” *Encyclopedia of Religious Freedom, Religion and Society* 4. New York: Routledge, 2003.
- Duran, Hasan. “İfade Özgürlüğü ve Türkiye.” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14. (2006): 57-81.
- Duymaz, Erkan. “İfade Özgürlüğünün Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Korunması Üzerine Bir İnceleme.” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, no. 2 (2013): 1367-1404.
- Gözler, Kemal. *İnsan Hakları Hukuku*. 4. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi, 2022.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. 2. Baskı. Bursa: Ekin, 2018.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. *Kolektif Özgürlükler*. Diyarbakır: DÜHF Yayınları, 1989.
- Kaboğlu, İbrahim. “Pozitif Anayasa Hukukunda Düşünce Özgürlüğünün Sınırları.” *Düşünce Özgürlüğü*. Ed. Hayrettin Ökçesiz. İstanbul: AFA Yayınları, 1998.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. *Kolektif Özgürlükler*. Diyarbakır: DÜHF Yayınları, 1989.
- Küçük, Adnan. *İfade Hürriyetinin Unsurları*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003.

- Lawson, Rick. “İfade Hürriyetini Güvenceye Almak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim.” içinde *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti*. Ed. Bekir Berat Özipek, 247-266. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003.
- Morange, Jean. “İfade Hürriyetinin Hukuki Esasları.” Çev. Tuğba Ballıgil. *Düşünce Özgürlüğü*. Ed. Hayrettin Ökçesiz. İstanbul: AFA Yayınları, 1998.
- Schauer, Frederick. *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*. Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu.
- Trager, Robert ve Donna L. Dickerson. *21. Yüzyıl'da İfade Hürriyeti*. Çeviren A. Nuri Yurdusev. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003.
- Wikipedia. “Apostasy.” <https://en.wikipedia.org/wiki/Apostasy> (Erişim tarihi: 10 Nisan 2023).